

Газовата криза: Спомени от бъдещето на Европа и Русия

Газовата криза от януари 2009 г. има както икономическа, така и политическа предистория и мотивация. В определен смисъл тя приключи процеса на категоризация на държавите от постсъветското пространство на две групи. Първата е групата на доброволно оставащите в сферата на стопанска и политическа хегемония на Москва, на които в отплата всемогъщият “Газпром” предоставя облекчени финансови условия за потребление на руски газ – Беларус, Армения, Молдова. Втората е групата държави, определящи своята ориентация по посока интеграция в европейското и евроатлантическо пространство на развитие и сигурност – преди всичко Грузия и Украйна. Войната от август 2008 г. бе радикалният инструмент, чрез който Кремъл на практика осакати грузинската държавност и временно отложи процеса на присъединяване на Тбилиси към институциите на Запада. Спрямо Украйна прилагането на този радикален подход би било много по-рисковано и опасно. Затова неблагоприятните за Москва последици на “Оранжевата революция” се неутрализират с комбинация от масирано инфилтриране на украинските държавни институции от руските специални служби и нарастващ финансово – икономически натиск върху прозападно настроените политически кръгове в Киев. Резултатът от тези мерки е системна дестабилизация на украинските институции и задълбочаваща се финансова криза.

Натискът от страна на “Газпром” върху Украйна за форсирано преминаване към “европейски цени” на доставяния от Русия газ се вписва напълно в гореописаната стратегия на Москва. Чисто икономически неприемливостта на руската оферта към Киев в навечерието на 2009 г. се обуславя от двойния стандарт на ценообразуването, което руския газов монополист налага на Киев. От една страна, Украйна трябва да закупува руския газ по “европейски” цени” (да не забравяме, че Западна Европа задоволява само част от нуждите си с руски газ, а останалата част се внася от Северна Африка, Норвегия и т.н.). От друга – “Газпром” настоява цените по транзита на руски газ през Украйна да останат “постсъветски”, т.е. – максимално занижени. Това разтваряне на ножицата между цени на потребявания и цени на транзитирания към Европа от Украйна газ има за основна цел пълно съхраняване на индиректния контрол на “Газпром” върху украинската газопреносна система, което води до окончателен банкрут на украинската държава, отстраняването на прозападните елементи от държавното управление на Украйна и ре-интеграцията на страната обратно и плътно в геополитическото пространство на руската хегемония.

Защо руският газ има толкова ключова роля за финансовите баланси на Украйна? Малко хора си дават сметка какъв е реалният капацитет на Киев за транзитиране на руски газ към Европа. Още през 90-те години, когато Украйна, подобно на България отказа да продаде на “Газпром” своята газова инфраструктура, Русия търсеше заобиколни маршрути за да избегне зависимостта си от Киев за износа на газ към Европа. Проектът “Син поток” беше част от тези руски усилия. Капацитетът на “Син поток” обаче е само 30 милиарда кубически метра годишно (МКМ). Този обем, освен че е предназначен за Турция и отчасти – за Южна Европа, трябва да пропътува много по-дълъг (значи и по-скъп) път докато достигне до крайния си потребител. Самият газопровод по дъното на Черно море бе значително по-скъп. За отбелязване е, че “Син поток” досега не е функционирал в максималния си капацитет от 30 МКМ/г. Десетилетие по-късно “Газпром” планира осъществяването на още два газопровода,

заобикалящи Украйна – “Северен поток” и “Южен поток”. Всеки един от тях би трябвало да бъде с капацитет също 30 МКМ/г. В резултат, ако тези два проекта въобще бъдат осъществени, и ако техния капацитет заедно с този на “Син поток” бъде оползотворяван напълно, общият им транзитиращ газ потенциал би бил 90 МКМ/г. За просто сравнение – общият капацитет за транзит на газ на Украйна е около 180-190 МКМ/г. Това е прекият път между Русия и Европа – т.е. най-евтиният път.

Тези кратки изчисления показват икономическата стойност на украинската газопрееносна мрежа за Москва и заедно с политическите мотиви на Кремъл твърде ясно обясняват непреклонната воля на Русия да наложи отново своя контрол върху стопанския и политическия потенциал на Украйна. Газовата криза от януари 2009 г. бе логично продължение на кризата в началото на 2006 г. и причините за тези кризи по никакъв начин не гарантират на Европа спокойни и редовни доставки на руски газ в обозримо бъдеще. За Русия износът на газ и въобще на въгледородна енергия далеч надхвърля простата рационалност на търговската изгода. Русия има нужда не просто от масиран износ на енергия, нейната цел е постигането на масиран енергиен монопол върху Европа и преди всичко – върху Източна Европа. Енергийният монопол е основен стратегически инструмент, ключ към частично възстановяване на руското геополитическо влияние върху бившите европейски сателити на СССР, както и механизъм за поддържане на системно разногласие по проблемите на енергийната сигурност и отношенията с Русия сред европейските страни. Каква е логиката на това нарастващо влияние на руския стратегически интерес върху Източна Европа? Преди всичко, дестабилизация на новото статукво, включващо членство на бившите сателити в НАТО и ЕС. Мероприятията по държавно-политическа дестабилизация са в пълен ход и максимална мощност. Мащабната корупция и институционалният разпад са инструментите, чрез които Кремъл успешно осъществява тази дестабилизация. При определени обстоятелства този процес на дестабилизация на източната европейска периферия може да доведе до по-пълноценна реинтеграция на уязвими зони от Източна Европа (напр. Балканите) в руското стратегическо пространство. Тези условия включват криза на европейския интеграционен модел и неспособност на Европа да защити своите основни интереси в отношенията си с външния свят, включително с Русия, отслабване и неефективност на трансатлантическата система за сигурност (криза на НАТО като мисия и институционална структура), както и възстановяване на руското стопанско и военно-политическо могъщество до нивото на първостепенна регионална (ако не глобална) сила. Но дори и подобни благоприятни условия за преутвърждаване на руския стратегически контрол върху части от Източна Европа да не се осъществят, дългосрочно дестабилизираната източна периферия на ЕС ще играе успешно ролята на буфер между Запада и постсъветското пространство, предотвратяващ амбиции за по-нататъшно разширяване на европейската или атлантическата общност на Изток. Към днешна дата енергийният монопол е алфата и омегата на тази руска стратегия поради простото обстоятелство, че Русия понастоящем не разполага с друг ресурс за това – стопански, военно-политически, както и с атрактивен алтернативен модел на развитие.*

Реалистична ли е стратегията на Русия за енергиен монопол като инструмент за възстановяване на изгубения контрол върху постсъветското пространство и части от Източна Европа? На пръв поглед тази стратегия понастоящем се осъществява

* Тази интерпретация на руския енергиен монопол демонстрира ясно причините за рязката отрицателна реакция на Москва срещу меморандума между Киев и Брюксел за украинската ГТС на конференцията от 24 март т.г. Обновлението на украинската газопрееносна мрежа от ЕС на практика поставя «Газпром» пред «заплахата» да продава газ на границата с Украйна, да изгуби контрол върху ГТС на Украйна.

изключително ефикасно. Европа е дълбоко разединена в отношенията си с Русия. От едната страна е Германия, заемаща позиция на доброволен партньор и съюзник на Москва в реализацията на газовия монопол. По средата са Франция и Италия, които сами се стремят чрез партньорство с Русия да диверсифицират енергийното си портфолио, в което енергийните доставки от Северна Африка и Близкия Изток са много по-големи от здравословната мяра. От другата страна са страни като Великобритания, Холандия и Скандинавия, които не са в състояние да постигнат общоприемлива европейска позиция по проблемите на енергийната сигурност и отношенията с Русия. Централна и Източна Европа е отново в ролята буфер между големите европейски страни и Русия. Под натиска от Москва този буфер също се поляризира на два лагера – единият на категорично противопоставяне на руския натиск (Полша, Прибалтика, Румъния), а другият – на “троянските коне” на Русия, в които опортюнистични елити кашират за групова употреба резултатите от разпада на собствената им независимост под натиска на Кремъл. Изглежда, че Москва е твърде близо до успешното осъществяване на тази цел – разединение на Европа като политическо и стратегическо пространство под натиска на руския енергиен монопол. Тази представа обаче е доста пресилена и дори илюзорна. В дългосрочен план руските шансове за успех са значително по-малки отколкото изглеждат днес.

Съществуват две основни парадигми за ролята и бъдещето на Русия в съвременния свят. Първата парадигма води началото си от специфични и вкоренени от дълго време представи за ролята на Русия в света, за нейната мисия. Разпадът на Византия поражда мита за Москва като “Трети Рим” далеч преди Русия да се превърне в динамична и експанзираща империя след 17 век. Езотеричната предопределеност на славянството в съчетание с православието да оглави бъдещето на човечеството е основен идеологически двигател на руската имперска експанзия през 19 век. Възникнало в руслото на философската антропология, евразийството днес се превръща в геополитическа теория за неизбежната световна хегемония на Русия като сърцевина на евразийския материк, за който е въпрос на време да надделее над временно господстващия атлантизъм. “Телурокрацията” срещу “таласокрацията”, световната суша, срещу световния островен – морски свят. В актуалните си интерпретации (Ал. Дугин) евразийската парадигма набъбва до всеобхватен културно – цивилизационен проект, гарантиращ успеха на руската самодържавна хегемония в съперничеството ѝ със света на атлантизма – Европа, Америка, модерния свят. Оставяйки настрана безусловно богатото и много интересно от познавателна гледна точка евразийско теоретично и културологично наследство от миналото, традиционалистката геополитическа теория за евразийска хегемония понастоящем е една ретроградна утопия, изповядвана от най-черносотническите слоеве на руското общество. Шансовете на тази теория да се реализира като политическа стратегия частично нарастнаха с бързия авторитарен завои на режима на Путин в Русия. Самият този режим обаче преследва твърде модерни, твърде “западнически”, макар и поизостанали с век-два във времето цели, за да обслужи ретроградния традиционализъм на Дугиновата евразийска утопия.

Втората парадигма, интерпретираща настоящето и бъдещето на Русия е класическата западна парадигма на модернизацията. През последните десетилетия Русия преживява драматичен процес на имперски разпад, който е сравним с историческото развитие на Европа през 19 и началото на 20 век. Русия е част от европейското социално и политическо пространство и отлагането на имперския разпад е продукт преди всичко на седемте десетилетия съветски болшеvizъм, през които на

разложената руска империя бе вдъхнат “втори живот” чрез идеологическия експанзионизъм на комунизма. През 1815 г. във Виена се събират дипломатическите представители на европейските имперски дворове за да отпразнуват историческото поражение на Наполеон при Ватерлоо. Това поражение прекъсва успеха на френската революционна стратегия за националистическа модернизация на Европа. Победилите империи радостно танцуват във Виена и между впрочем създават една добре балансирана и успешна система на “Европейски концерт” – на охрана на европейското статукво, съставено от велики имперски сили. Тези сили приемат необходимостта заедно да решават всяка промяна в статуквото, за да избегнат заплахата от нов хегемонен проект за еманципацията на Европа от имперски контрол. “Европейският концерт” оцеля до 1914 г., но европейската имперска утопия залезе още през 1848 г., когато стана ясно, че Реставрацията може да си купи време, но не може да си купи бъдеще. След 1919 г. нацизмът и комунизмът остават единствените перверзни имперски проекти на територията на Европа, а след средата на 20 век рухват и най-гъвкавите – колониалните имперски системи.

След 1991 г. Русия панически се бори с ефектите на този исторически процес върху своето собствено постсъветско пространство. Инструментът за дезинтеграция на империите се нарича национализъм и той води до създаването на суверенни модерни национални общности по целия свят. Далеч преди Путин да се добере до властта в Кремъл, управляващите под крилото на Елцин либерали с възмущение гледаха на опитите на своите по-малки постсъветски братчета да се превърнат в истински независими държави. Въпреки бащинския съвет на Елцин към постсъветските републики да поемат “толкова независимост, колкото могат”, опитите за истинска еманципация бяха приемани като акт на предателство. До 2004 г. опитите за еманципация на Украйна бяха третирани в Москва с презрение, а националистическият проект на Грузия – с подкрепа за системното подкопаване на Тбилиси чрез етно-сепаратизъм. Опитът на поредица постсъветски републики да утвърдят независимостта си чрез политическа ориентация на Запад (проекта ГУАМ), или още по-радикалните стъпки на някои от тях – Грузия и Украйна – за членство в НАТО и останалите институции на Запада, накараха Москва да премине от системна пасивна съпротива към активиране на цялостен неоимперски проект при управлението на Вл. Путин. Но външната заплахата за подкопаване на руската сфера на стратегически контрол от страна на бившите съветски републики бе само едната причина за неоимперска мотивация на Москва. Втората и по-дълбока причина бе тихият провал на преучредяването на Русия като модерна национална общност.

През 90-те години се водеше задълбочен дебат относно идентификацията на нова Русия като държавно-политическа общност. Страната трябваше да избира между три основни опции на идентичност. Първата от тях – възраждане на имперския модел на руска идентичност, бе твърде периферна и се споделяше главно от маргинализирани общности в средите на радикалното евразийство и на бившите структури на съветския режим. Втората възможност – пресъздаване на Русия като интегрирана национална общност също бе разглеждана като твърде проблематична. Твърде многообразна в етническо отношение е Русия, териториалната ѝ протяжност обхваща 11 часови зони, икономически и политически е трудно да се интегрира тази необятна територия в рамките на единна организационна и управленска структура, подчинена на единен национален партикуларизъм. Империята може да бъде вселенска и необятна, нацията – не. Най-реалистично от либерално-реформистка гледна точка бе пресъздаването на Русия като многонационална демократична федерация, но това също беше крайно

проблематичен проект. Колко на брой са успешните демократични федерации в света, особено тези, обхващащи мащабни територии? Първата война в Чечня в средата на 90-те години задълбочи проблемността на демократичния федерален модел на държавно устройство. Размирният Северен Кавказ, трудно сдържаният автономизъм на Татарстан – в сърцето на Русия, практическата стопанска и организационна еманципация на руския Далечен изток – всички тези процеси вкупом в значителна степен подкопаваха опцията на демократичния федерализъм. Стихийната децентрализация на руското пространство през 90-те, демографската криза и ръста на мюсюлманския фактор, първоначалният хаос на олигархичната либерализация – нито един от тези процеси не благоприятстваше демократичния федерален вариант – който макар и формално продължава и днес да бъде в основата на руското държавно устройство.

Отговорът на безпътицата бе и си остава опцията за имперско възраждане. “Затягането на гайките” във вътрешно-политически план при Путин бе съпроводено с рязко и системно изостряне на стратегията за преподчинение на постсъветското пространство – особено по отношение на страните, избрали модерен демократичен път на реформа и интеграция с Европа и Запада. Проблемът на Москва с тези страни не е проблем на класическата сигурност – Западът и НАТО настъпват, а Русия отстъпва. Ако НАТО въобще някога представлява проблем за руската сигурност, то това би се случило в неопределено бъдеще, когато една мощна и набрала ресурс за експанзия Русия срещне твърдия отпор на западния съюз на своите граници. Тази хипотеза е обаче достатъчно нереалистична в средносрочен план, за да предизвиква класическа дилема на сигурността за Русия в обозримо бъдеще. Нито Русия има сили за експанзия на Запад – извън енергийния монопол и оперативните мероприятия за разлагане на източноевропейските държавни институции, нито – още по-малко – НАТО след разширяването си и след 11 септември има военен или политически капацитет за конфронтация с Русия. Заплахата за Русия от Запад е друга – това е заплахата от привлекателността на западния социален и политически модел за обществата от постсъветското пространство, заплаха, която при всяка криза или нестабилност в Москва може “да зарази” и самата Русия.

Така за по-малко от 20 години след разпада на СССР Русия извървя целия път по порочния кръг от един имперски провал до нов прото-имперски проект. Националната демокрация се оказа твърде нереалистичен модел за Русия. Демократичният федерализъм – също. Путин и неговият екип се опитаха да сглобят сложна комбинация от трите налични модела – национален, федерален и имперски. Русия на Путин е конституционно федерална държава, централизирана около прото-националистически проект на “суверенна демокрация”, черпещ интелектуална легитимност от теоретичните източници на консервативен авторитарен национализъм в Европа от 19-20 век (Гизо, Шмит). Тъй като вътрешно-руското социално и политическо пространство не предоставя достатъчен ресурс за легитимация на този тип режим, пълноценната му легитимация се реализира по посока на контролирано неоимперско възраждане. Обект на този контролиран неоимпериализъм е постсъветското пространство и меката, уязвима източна периферия на ЕС – бившите европейски сателити на СССР. Посоката не случайно е на Запад. Първо, защото “путинизмът” е “западнически” проект – той няма много, да не кажем нищо общо с евразийската утопия. Второ, защото подобна експанзия на юг или на изток не би имала дори пропагандни шансове за успех. Гневът и агресивната поза на Путинова Русия към Запада е всъщност една специфична руска ласка, грубоват флирт, покана за танц и за общност, в която Русия, разбира се, трябва

да играе ръководна роля и първа да поставя своите условия. Какво да се прави, културата е съдба, традицията – идентичност ...

Но основанията на този неоимперски флирт с Европа са твърде крехки и ненадеждни. Русия на Путин имаше редкия шанс да комбинира две уникални привилегии през първото десетилетие на 21 век – нереално високи цени на изкопаемите горива и погрешна глобална стратегия на суперсилата САЩ през управлението на Джордж У. Буш. В резултат на тези привилегии Москва успя да създаде един внушителен инвестиционен фонд за равнище от над 400 млрд. долара и да предотврати динамичния процес на демократична модернизация чрез интеграция в структурите на Запада на постсъветските общества от западната и южната периферия на бившия Съветски съюз. По парадоксален начин обаче Москва успя да проиграе потенциалните ползи от тези благоприятни за Русия ефекти на международната стопанска и политическа конюнктура. Вместо да стимулира динамичен процес на стопанска, технологична и инфраструктурна модернизация на огромната страна, инвестиционният фонд бе държан “на трупчета” и в крайна сметка бе проигран за “запушване на дупките” от кризисното развитие на финансовия сектор след средата на 2008 г.: за покриване дълговете на шепата олигарси, съставляващи политическия режим на Кремъл, за “братска помощ” на малцината останали “верни приятели” в постсъветското пространство и сред оперетно-левичарските диктатури в Латинска Америка, за компенсиране отлива на външни инвестиции от руските финансови пазари.* Липсата на адекватна западна стратегия за подпомагане на демократичните реформи в постсъветските общества за цяло десетилетие не бе използвана от Русия за да им предложи алтернативен модел на сътрудничество, на реални бонуси за развитие, за стабилизиране на местните елити, за реконструиране на ОНД като ефективна стопанска, културна и политическа общност. Напротив – през това десетилетие Русия загуби и малкото партньори и приятелски настроени режими в постсъветското пространство. Условно в лагера на Москва днес са само тези, които нямат никакъв друг избор – притиснатата от конфликта с Азербайджан Армения, изолираният от външния свят Лукашенко в Минск (но дори и той хитрува и флиртува на Запад), упорито вярващият в обединението на Молдова с Приднестровието президент на Молдова от “старата гвардия” Воронин. Присъединяването към тази група на марионетните режими в Сухуми и Цхинвали не плаща дори и част от гигантските загуби на доверие към Русия след възраздането на руския експанзионизъм с войната срещу Грузия от август 2008 г.

В условията на задълбочаваща се глобална финансова и стопанска криза стратегията на Русия за поддържане на вътрешна стабилност чрез международна експанзия, базирана върху енергиен монопол на износ на газ за Европа има все по-малко шансове за успех. Дори и да допуснем нова спекулативна вълна на нарастващи цени на енергоносителите, самата глобална криза и оздравителните ѝ ефекти върху ефективността на енергийното потребление ще стеснява руския ресурс за натрупване на свръхпечалби от енергийния монопол. Пределното износване на газопреносната инфраструктура на територията на Русия – за сметка на мащабните проекти на “Газпром” върху европейска територия – все повече ще изисква масирани инвестиции. Непрекъснато ще нараства и цената на разработката на нови находища на изток и на

* Над 130 млрд. долара външни инвестиции са напуснали Русия през 2008 г. – както в контекста на войната с Грузия от август, така и в следствие на драматичните ефекти на световната финансова криза върху руската финансова и стопанска система. Тази сума надвишава два пъти привлечените в Русия чуждестранни инвестиции през предходната 2007 г.

север. Задълбочаването на вътрешноруската икономическа и социална криза ще породи необходимост от по-конфликтно поведение на Кремъл към “близката чужбина” – това, което Москва не може да предостави като работни места, доходи и социални услуги, ще го предостави като експанзия на “имперско величие” в достъпното външно обкръжение на Русия. Дестабилизацията и нарастващото напрежение между Москва и Запада ще бъдат естествени последици на това поведение. Русия не притежава ресурси за дългосрочно поддържане на подобна конфликтна среда. Нито стопанската инфраструктура, нито политическият режим в страната са достатъчно гъвкави и пригодени за дългосрочни неблагоприятни условия на оцеляване и развитие. Единственият неограничен от конюктурата властови инструмент е затягането на самия политически режим по посока на по-подтиснически авторитаризъм, който в определен момент обаче може да изправи мнозинството от населението срещу Кремъл.

Гореописаните процеси обуславят в обозримо бъдеще процес на нарастващо напрежение и дестабилизация, както в рамките на самата Русия, така и на нейната западна периферия, играеща роля на буфер в отношенията с Европа. Процесът на модернизация и развитие на националното съзнание в постсъветското пространство ще засилва стремежа на народите от бившия Съветски съюз към независимост, свободно развитие и асоцииране с общността на съвременна Европа. Този стремеж ще засилва кризисната идентификация на Русия като прото-имперска сила, целяща откъсване и гарантиране на постсъветското пространство в сфера на нейното изключително геополитическо влияние и контрол. Процесът на национална еманципация – както на бившите съветски републики, така и на самата Русия – не може да бъде спрян или върнат назад, поне ако имаме предвид модела на модерното европейско развитие, както и развитието на останалия свят в процеса на деколонизацията. Този процес обаче може да бъде повече или по-малко конфликтен, той може да носи сериозни рискове за Европа и особено – за Източна Европа. Подобно на всеки исторически процес той може да реализира върхове и спадове, дори и временно връщане назад. Скоростта и решителността, с които ще протече процесът на национална еманципация в този регион зависи не на последно място от поведението и стратегиите на съвременна Европа, на нейната способност за адекватна оценка и подходяща политика към Русия и постсъветското пространство. Европа няма интерес от конфликт и конфронтация с Русия. Реалностите на глобалния свят обуславят необходимостта от все по-тясно сътрудничество между Русия и европейските народи, което в определен момент от бъдещето може да прерастне в съюз, основан на общи принципи и ценности. Но този момент е определено далеч. Очаква ни дълъг период на нестабилност и преход. Къде се намира Европа в този процес?

Обединението на европейските страни в Европейска общност и по късно в Европейски съюз е чудо на съвременната история, уникален позитивен пример за разрешаване на исторически насложени се конфликти и съперничества. Взаимната зависимост като начин на мислене и като система от институции обуславя огромната привлекателност на европейския пример като модел за развитие и като система на интеграция. Но европейският интеграционен модел се осъществява през последните 50 години в различни условия. През периода на Студената война успехите на Европейската общност се дължат не на последно място на обстоятелството, че европейската интеграция е в определен смисъл защитен, лабораторен експеримент. Потенциално неблагоприятните външни влияния са изолирани чрез механизмите на Североатлантическия алианс, гарантиращ сигурността на Европа от комунистическия Изток, а интересите на свръхсилата САЩ са насочени към подкрепа за европейската

интеграция и преодоляване на историческите конфликти между европейските страни. Тези привилегирани условия за обединение на Европа насочват интеграционния процес към сътрудничество в икономиката и социалната сфера, а общата външна политика и политиката на сигурност се разгръщат преди всичко в трансатлантическия формат на сътрудничество на Запада. Доброволната подялба на ролята – на “стопански локомотив” за Западна Германия и на политически лидер за Франция – стои в основата на вътрешноевропейския стратегически интегритет до края на 80-те години. След рухването на Берлинската стена рухва и лабораторната защитеност на европейския проект.

На Изток възниква огромно пространство от посткомунистически общества в криза на преход, с драматични дилеми на сигурността – особено в многоетническите страни на Балканите и в постсъветската периферия. Стратегическият вакуум в Централна и Източна Европа заварва Европейската общност напълно неподготвена да окаже адекватна подкрепа на демократичната трансформация на източните съседи. Току що обединена Германия изразходва гигантски суми за интеграцията на бившата ГДР и не разполага с допълнителни ресурси. Америка вече е взела решение “да остави Европа на европейците”. От другата страна на Атлантика дори се водят дебати кога ще бъдат изтеглени американските войски от Западна Европа предвид края на Варшавския договор. Но Европа няма отговор на въпросите, зададени от разпада на съветската империя. Как да се реформира икономиката на източноевропейските общества върху пазарни принципи? Берлин, Париж и Лондон мълчат – от Вашингтон и Харвард идват съветите за “шокова терапия”, радикална приватизация и монетарна ортодоксия на икономическия преход при посткомунизма. Как да се предотврати разпадът на Югославия, как да се спре междуетническото кръвопролитие когато все пак разпадът става необратим? Европа няма отговор – Берлин подкрепя и признава Хърватска и Словения, Париж и Лондон се суетят около традиционния съюзник Сърбия, а държавният секретар Джеймс Бейкър небрежно заявява в Белград – “ние нямаме участие в тази игра тук”. През 1994 г. става ясно, че Европа не е в състояние да формира и приложи ефикасна стратегия за прекратяване на постюгославските войни. Бил Клинтън изпраща Ричард Холбрук в Босна. След две години войната приключва в Дейтън.

В Маастрихт през 1991 г. Европейската общност си дава сметка за неизбежността да формира обща външна политика и политика за сигурност. Но инструменти за такава политика няма и до днес – 18 години по-късно. Липсата на интегриран европейски стратегически интерес прави тази задача още по-трудна. Европейската външна политика е политиката на разширяването. Отвъд разширяването Европа е все още сума от национални външни политики. Три са основните измерения на този проблем. **Първо**, излязлата от лабораторната стерилност на Студената война Европа се сблъсква с нови предизвикателства, които възраждат класическите европейски геополитически разделения. Германия се интересува от Централна Европа, Франция – от Средиземноморието, а Британия се интересува от предотвратяването на съмнителен общ стратегически интерес и бърза политическа интеграция на континентална Европа. **Второ**, след края на Студената война САЩ далеч не са чак толкова заинтересувани от мащабен политически успех на европейския интеграционен проект. В двуполусно разделение свят обединена Европа осигурява на Вашингтон стабилна основа за конфликта със съветския комунизъм. След краха на комунизма динамиката на обединена Европа създава потенциално опасен конкурент на американската хегемония в глобалния свят. Америка далеч не желае провал на

европейската интеграция – Европа е все още най-значимият съюзник на САЩ в глобалния свят, но за Вашингтон най-безопасно е непрекъснатото разширяване на Европейския съюз на Изток, което би предотвратило бързото задълбочаване на интеграцията и формирането на единен европейски политически субект. **Трето**, и най-важно – нищо не разединява Европа по успешно от отношенията ѝ с Русия.

В качеството си на постмодерен политически проект, ЕС се основава върху парадигмата на взаимната зависимост. Нищо не преодолява конфликтите и отчуждението на миналото по-добре от разгръщането на отношения – двустранни и многостранни – основани върху взаимна изгода и взаимна зависимост. Ако твоят успех зависи от моя, шансът да влезем в конфликт е нереално малък. Парадигмата на взаимозависимостта действа безпогрешно в европейския интеграционен процес. Уязвима страна на тази парадигма обаче е нейното безкритично разпростиране върху отношенията на Европа с други, често твърде различни обществени реалности. Русия е най-добрият пример за подобна уязвимост. Коварството на парадигмата за взаимозависимост се крие в картината на света, която тя произвежда – свят на взаимна подкрепа, приемане на различността, удовлетворение от общуването с другия. Светът на Европа е една “вегетарианска идилия”. Светът на Кремъл е различен. Русия живее в условия на сурово съперничество и безмилостна борба в джунглата на мащабните заплахи. Сигурността, която европейците постигат във взаимозависимост, Москва постига чрез сурова битка за разширяване на своя ареал срещу другите големи хищници. Русия се самоосъзнава като хищник – нейният свят не е за тревопасни. Дружелюбните покани за съвместно сигурно убежище, идващи от Европа, се посрещат като лицемерие на коварни хиени, чиято дружелюбност служи за примамка на притаени хищници.

Европа живее в света на мултикултурната свобода. Русия обитава строгия свят на 19 век, където сигурността се гради върху ясно очертани сфери на влияние. Дали Европа носи на Изтока демокрация и развитие, или нещо друго, за Москва няма значение. Европа просто си “навира носа” в територия, която не ѝ принадлежи по право. Съприкосновението на тези два свята не е в полза на Европа, поне засега. Сблъсъкът в лицето на Русия с едно минало, от което обеднена Европа се е отказала доброволно поражда верижна реакция на разпад на европейската постмодерна политическа идентичност. Сблъсъкът с Русия води до атавистична ре-национализация на европейските политики, до инстинктивно възраждане на играта на “велики сили” в институционалните коридори на Берлин, Париж или Рим. Отношенията в сферата на енергетиката и енергийната сигурност са най-добрият пример за всичко това. Нарастващата адикция към руски газ превръща Германия в послушен младши партньор на руската стратегическа експанзия спрямо Европа чрез енергийния монопол на “Газпром”. Дори ако оставим настрана примера с бившия канцлер Шрьодер, Берлин е склонен на твърде малко отстъпки към европейските си партньори, когато трябва да се заеме по-твърда позиция спрямо Москва. На другия полюс са еманципираната от руски енергийни доставки Британия, както и най-заstraшените от надигащата се руска експанзия Полша и Прибалтика. По средата можем да подредим палитрата от най-разнообразни интереси на различни европейски страни, които нямат потенциал за ефективна координация и интегриране в единен европейски интерес.

Непрекъснатото суетене, разминаването в гледни точки и интереси води до непрекъснати отстъпки в полза на Москва и – като резултат – до непрекъснато нарастване и изостряне на различията вътре в Европа по отношение на политиката на

ЕС спрямо Русия. В стратегически план този порочен кръг е много опасен. От една страна той води до пълна неефективност на европейските политики спрямо младите нации от постсъветското пространство и спрямо новите страни членки от източната европейска периферия. От друга страна безпомощността на Европа да подпомогне еманципирането и националното развитие на постсъветското пространство по относително безконфликтен път подхранва атавистичните имперски инстинкти на Москва и очертава труден, дълъг и болезнен преход на Изтока към модерно развитие и интеграция към ценностите и структурите на демократичния свят. В последна сметка, неспособността на Европа да подпомогне историческия процес на национална и демократична еманципация на постсъветските общества стеснява радикално шансовете на самата Русия да потърси и да намери преките пътища към своята постимперска идентичност и успех по пътя на модерното демократично развитие. С нежеланието си да формира ефективна и – когато се наложи – твърда политика към Москва, Европа обуславя неизбежната дългосрочна нестабилност и конфликтност на своята източна периферия. Тази нестабилност ще поражда хронични дилеми пред сигурността на Стария континент и вторично ще осуетява конституирането на ЕС като ефективна политическа и стратегическа общност.

Газовата криза от януари 2009 г. демонстрира в яснота хроничния дефицит на адекватна политика на ЕС към Русия. В средата на студената зима няколко европейски страни бяха изоставени на произвола от техния договорен партньор “Газпром”, като повечето от тези страни си бяха виновни сами за ситуацията в която изпаднаха. България е добър пример за това. Подписа поредица ексклузивни договори с “Газпром” във всички области на енергетиката, София на практика бе оставила своята енергийна система напълно зависима от подаването на енергия – в този случай на газ от един единствен източник и по едно единствено трасе. Незавидната ситуация, в която изпаднаха България и Словакия бе едно целенасочено предупреждение от Москва какво може да се случи на цяла Европа, ако руските енергийни претенции и условия не бъдат напълно удовлетворени – в този случай от страна на Украйна. Потенциалът на ЕС да договори успешен изход от тази криза не бе особено внушителен. Кризите на утрешния ден обаче могат и да не бъдат толкова ограничени. Една поредица от търговски и дипломатически поражения на Брюксел в отношенията му с Москва може да доведе до практическата дисквалификация на Европа като значим фактор в еволюцията на Източна Европа и постсъветското пространство. Което по същество ще бъде провал на самата мисия на Европа да разпространи достатъчно убедително своя модел за развитие и интеграция в тази част от света, от която най-много зависи собственото ѝ бъдеще.

Огнян Минчев